

IDEGEN NYELV — ANYANYELV. A NYELVÉSZET ÉS NYELVOKTATÁS KÖLCSÖNHATÁSA

Szerkesztette Babos Ernő és Károly Sándor.
Budapest, 1970. Akadémiai Kiadó. 143 oldal.

Az idegen nyelvoktatással foglalkozó szakemberek nagyon örülhetnek a kötet megjelenésének. Az idegen nyelvek tanulása iránti társadalmi igény egyre növekszik. A nyelvoktatás kérdéseivel foglalkozó szakemberek egyre nagyobb erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy a nyelvtanítást minél hatékonyabbá, minél eredményesebbé lehessen tenni.

A recenzens feladatát megkönnyíti az, hogy a kötet egyik szerkesztője, KÁROLY SÁNDOR a kötet *Bevezetőjében* általános jellemzést ad a kötet egészéről és röviden ismerteti az egyes cikkeket is. Véleményével egyet lehet érteni, — bár ismertetésünk során nem mindig azt emeljük ki, amit KÁROLY SÁNDOR a *Bevezetésben* kiemelt.

Az egyes cikkek ismertetésének az egymástánjában is követjük a szerkesztők és a kötetet ismertető *Bevezetés* intencióit (egyetlen kivétel pusztán csak az, hogy a magyar mint idegen nyelv tanításával foglalkozó két cikket egymás mellett ismertetjük).

A cikkek skálája igen széles; egységbe csak az a tény foglalja a kötet különböző darabjait, hogy mindegyik tanulmány az idegen nyelvoktatás kérdéseivel foglalkozik. Érdekes újdonsága a kötetnek az a két cikk, amely a magyar nyelvnek, mint idegen nyelvnek a tanításmetodikai problémáival foglalkozik. Úttörő jellegükből következik, hogy elméleti megalapozottságuk hiányosabb, mint a többi cikké. Ezek a cikkek a tanítás közvetlen tapasztalatai alapján tárgyalnak néhány, a tanítás gyakorlata szempontjából nagyobb jelentőségű problémát.

A kötet leginkább megérlelt cikke BABOS ERNŐ „*A módszertanok dolgában*” című munkája. A nyelvoktatási módszertanunk iránti igény olvasható ki abból, hogy a szerző a tervbe vett, az Országos Pedagógiai Intézet idegen nyelvi tanszéke által szerkesztett, jelenleg kidolgozás alatt álló módszertannak megjelenését már előre üdvözölte. Az azóta körükből végképp eltávozott kollégánk méltó búcsúszavainak tekinthetjük ennek az ütegyengető célnak meglekőkezésnek a szavait.

BABOS ERNŐ cikkének nagyon modern, előre mutató és az adott kötetben különösen is értékelhető állásfoglalása szerint a nyelvoktatási metodika nem tartható az alkalmazott nyelvtudomány egyik fajtájának. A nyelvoktatási metodikát a nyelvoktatás *tantárgypedagógiájának* kell tekintenünk annak ellenére, hogy a nyelvtudomány az egyike azoknak a tudományoknak, amelyeknek a legnagyobb szerepük van a korszerű nyelvoktatási metodika kialakításában. A szerzővel csak annyiban

szeretnék vitatkozni, hogy a nyelvtudományból ugyanúgy, mint a pedagógiából és didaktikából nemcsak *alapelveket* von el a nyelvoktatási metodika, hanem ezeknek a tudományoknak az eredményeit, mint önálló tudomány, felhasználja. Az elmélet és gyakorlat viszonyát nagyon szemléletesen bemutató ábrákat (17., 22. l.) a fentiek mellett még abból a szempontból kellene kiegészíteni, hogy az elmélet és gyakorlat minden területen visszahat egymásra, és a hatás-visszahatás ténye nemcsak az „*alapelvek összességére, rendszerére*” jellemző.

Örömmel kell üdvözölni a szerzőnek a nyelvoktatás egészére vonatkozó új koncepcióját, amely a hagyományos „*négy alapvető készség*” helyett a *nyelvi érintkezési (közlési) alapformákat* veszi alapul. Így a maga természetes helyén mindenkor szerepel a fordítás valamilyen fajtája, formája. A koncepciót részben javítva, részben továbbfejlesztve azt tartanánk helyesnek, ha a „*közbülső*” alapformákat ebből a rendszerből kiiktatnánk. Az itt említett „*közbülső*” formákkal úgy kellene foglalkozni, mint a nyelvoktatás eredményének, azaz a tanulók által megszerzett nyelvi ismereteknek, a nyelvtudásnak a gyakorlatban való alkalmazási formáival. A hangos olvasás, beszédjegyzés mellett sok egyéb formáról lehet még szó: levelezés, kivonatkészítés, színdarabok, filmek megtekintése, idegenvezetés stb.

FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE „*A nyelvi tudás-szintek kérdéséről*” című cikke ismertetésének ezt az alcímet adhatnánk: *meditáció a meditációról*. Nehéz meghatározni ennek a gondolatokban nagyon gazdag cikknek a műfaját, tárgyát, pontos mondanivalóját.

A cikk bevezető része annak a fontosságát hangsúlyozza, hogy egy egységes modell keretében kellene elrendezni az idegen nyelv és az anyanyelv jelenségeit. Nem sok megfogható tartalmaz azonban a cikk arról, hogy milyen legyen ez a nyelvi rendszer. Bizonyos önellentmondásnak kell viszont tartanunk azt, hogy e gondolatok keretében nem egy, hanem egymás mellett több, újabb keletű modell válaszol fel a szerző futólagosan.

A cikk bevezető része után néhány módszertani probléma eklektikus jellegű tárgyalása következik. A szerkesztők nagyvonalú tárgyilagosságát dicsérni lehet azért, hogy lehetőseget adtak a kötetben egymással nem mindenben harmonizáló vélemények kifejezésére is. A recenzensnek ilyen esetben általában válaszolnia kell arra, hogy a két szemben álló vélemény közül melyiket tartja jobbnak, meg-

felelőbbnek. Az előző cikknek azt a megállapítást, mely szerint a nyelvoktatási metodika nem tartható az alkalmazott nyelvtudomány egyik ágának, a recenzens helyeselte. Nem helyesellheti tehát a jelen cikk szerzőjének azt az alapállását, a belőle szükségszerűen következő bizonyos egyoldalúságokkal együtt, amely szerint a nyelvoktatási metodikát úgy kell felfognunk, mintha az mégsem volna más, mint az alkalmazott nyelvtudomány egyik, bár nagyon sajátos ága.

HEGEDŰS JÓZSEF „*A nyelvtani tudatról és készségről*” című munkája egy nagyon aktuális és akut problémát érint, a *nyelvtanítás* kérdését, amelyről teljes joggal állapítja meg a szerző, hogy az az idegen nyelvoktatás alfája és omegája. Feltehetőleg a várható ellenállás felbecsülése alapján és az esetleges támadások könnyebb kivédése érdekében, bizonyos leszűkítéssel: csak a felnőttekre vonatkoztatja a szerző a nyelvtani tudatosság igényét. A nyelvtani törvényszerűségek megértésére való törekvés azonban megfigyelhető már az idegen nyelvtanulás kezdeti szakaszaiban is, sőt az anyanyelvi íráskészség kialakítása idején is. Amikor a tanuló ismerkedni kezd az anyanyelvi helyesírási problémákkal, már igénye van bizonyos szabályszerűségek megismerésére.

Ennek megfelelően — szintén nemcsak a felnőttek idegen nyelvoktatására, hanem az idegen nyelvoktatásra általában — helytálló a szerzőnek az a javaslata, hogy a nyelvi anyag gyakorlását a megértési szintekhez kellene mellé rendelni. Pontosabban és világosabban fogalmazva: a nyelvoktatásban a megértés, a tudatosság tartósan sohasem mellőzhető.

A nyelvtan és a tudat közti specifikus összefüggés törvényszerűségeit vizsgálva N. CHOMSKY és a szovjet A. R. LURIJÁ megállapításait összehangolva utal a szerző a nyelvoktatás folyamán felhasználandó transzferjelenségek fontosságára. Ez tesz képessé bennünket arra a nagyszerű teljesítményre, hogy elsajátítsuk egy idegen nyelv grammatikáját. Mindez — véli a szerző CHOMSKY gondolatmenetét helyenként óvatos fenntartásokkal követve — lehetővé teszi egy egyetemes grammatika felépítését. Úgy látszik, nagyon nehéz még jóslásokba is bocsátkozni arra vonatkozólag: milyen lesz majd egy egyetemes nyelvtan? Ha szűkre szabott lesz, logika lesz belőle, ha bőre szabják, hogy mindenféle nyelvi rendszer beleferjen, egysége szűnik meg. Befejezésül a szerző a tudat és a készség összehatásának, jobb összehangolásának a feladataival foglalkozik. Nagyon helyesen és nagyon időszzerűen utal a memória fontosságára, valamint arra, hogy a nyelvoktatás, nyelvtanulás folyamán nem helyes az, ha mindig, minden körülmények közt csak egyetlen nyelvtani modellhez ragaszkodunk. A nyelv túlságosan bonyolult rendszer ahhoz,

hogy bármely nyelvtani modell alkalmas lehessen mindenoldalú megközelítéséhez.

HEGYI ENDRE „*A magyar nyelv idegen nyelvként való tanításának főbb elvi és módszertani problémái*” című tanulmányában olyan problémákkal foglalkozik, amelyeket a magyarországi egyetemeken tanulni akaró külföldi egyetemi hallgatók magyar nyelvtanulása szolgált felvetni. Ez a hazai idegen nyelvoktatás általános problémáitól jelentős mértékben elüt: más a motivációja (a nyelvtanulás a kitűzött cél megközelítéséhez nélkülözhetetlen) mások külső és belső körülményei (a diák a tanult nyelv nyelvi környezetében él, a tanár anyanyelve a tanított nyelv, a diákok anyanyelvét viszont a tanár legtöbbször egyáltalán nem, vagy alig ismeri). Ennek a pedagógiai munkának a sajátos módszertana a magyar nyelv vonatkozásában még majdnem teljesen kidolgozatlan. Helyes lett volna azonban, ha a szerző egy kissé széjjelnéz ennek a kérdésnek a rendkívüli gazdag külföldi irodalmában. Az orosz, angol, francia, német nyelv hasonló körülmények közt való tanításának nyelvenként szinte könyvtárnyi irodalma van.

A szerző gyakorlatilag egyetlen, nagyon lényeges — bizonyára a tanítási tapasztalatok által sugallt problémával, a vonatkoz tanításának a kérdéseivel foglalkozik. Sajnos még ezt sem tárgyalja az elméleti általánosítás igényével. Pedagógiai javaslatai inkább a tanár magatartására vonatkozó tanácsok. Néhány esetben tesz kísérletet a nyelvpedagógiai jellegű általánosítások elvi és gyakorlati megfogalmazására, de akkor sem eléggé világosan, félreérthetetlenül és meggyőzően (decentrikus transzformáció, koncentrikus transzformáció).

MIHÁLYI JÓZSEF „*A mondatból való kiindulás a jelzős szerkezetek tanításában*” című tanulmányára is vonatkoznak az előbbi tanulmánnyal kapcsolatban tett általános jellegű észrevételek. A cikknek a gyakorlati kérdésekkel foglalkozó része szintén egy nagyon aktuális, a magyar nyelvet tanuló idegenek számára valóban nagyon sok problémát jelentő részletkérdéssel foglalkozik: a jelzős szerkezetek tanításával. Maga ez a részletkérdés is azonban további, jellemzőbb példákra alapuló, elmélyültebb tárgyalást igényelne.

HELL GYÖRGY „*A mondatközpontúságról*” című tanulmánya érdekes és ma nagyon sokat vitatott problémát tárgyal. A mondatközpontúság — utal rá a szerző — nem új dolog az európai nyelvészetben és nyelvoktatásban. Kezdeti a ókorig nyúlnak vissza, nagyobb jelentőségre azonban a múlt század elején tett szert Európa-szerte is és nálunk is.

Ez a mondatközpontúság azonban a mondat tartalmára, mondanivalójára, jelentésére helyezte a fő hangsúlyt. Az eddigi kutatási eredményekhez viszonyítottan jelentős többletként fedezi fel CH. FRIES a mondatok formális eszközrendszerében kifejeződő struktu-

rális jelentést. És igen helyesen a mondatok strukturális jelentésével való operációt tartja a nyelvoktatási munka legfontosabb tényezőjének.

Ezeknek a felfedezéseknek, javaslatoknak forradalmi jelentőségét hangoztatva, HELL GYÖRGY felhívja azonban a figyelmet arra is, hogy CH. FRIES teljes egészében mellékesnek, fölöslegesnek tartja a mondatok tartalmával, jelentésével való foglalkozást. További egyoldalúságokra csábította CH. FRIEST a kutatásai alapjául szolgáló angol nyelvnek az a sajátossága, hogy az angolnak szinte egyáltalában nincs morfológiája, az egyes mondatrészeknek a mondaton kívüli vizsgálata ennek következtében nemcsak felesleges, gyakran szinte lehetetlen is.

CH. FRIES kétségtelen érdeme a nyelvi rendszer formális elemei fontosságának a hangsúlyozása, a nyelvi forma nyelvvidéktikai jelentőségeinek a felismerése. De felfogásának egyoldalúságai feltétlenül kijavítandók. A nyelvi struktúrák ugyanis — figyelmeztet rá HELL GYÖRGY — nem érthetők és nem is magyarázhatók meg a jelentés, a nyelvi jelek használati szabályainak figyelembevétele nélkül.

A mondat egészét átfogó struktúrák fontossága főleg az angol nyelvre jellemző. A legtöbb nyelvben azonban mind nyelvészeti, mind nyelvoktatási szempontból lényeges strukturális jellegzetességek figyelhetők meg a szókapcsolatok területén, az egyes mondatrészek sajátos viselkedési módjában. Sőt néha az egyes szófajok viselkedési jellegzetességei is döntő szerepet játszhatnak a mondatok struktúrájának a kialakításában. Gyakorlati példaként a szerző az ige mondatstruktúrák erejére, a különféle jelzői szó szerkezetek fontosságára utal.

Igy teljesen megalapozott a szerző második végkövetkeztetése is: „mondatszerkezet” tanítása mellett lényeges helyet kell biztosítani a mondatrész-szerkezetek tanításának is.”

MIKÓ PÁLNÉ tanulmánya: „*Nyelvelmélet — nyelvtudás*”. A címben jelzett korreláció igen nagy jelentőségű problémára világít rá. A nyelvtudomány legkülönbözőbb ágai szinte naponta gazdagodnak egy-egy új megfigyeléssel. Gyakran születnek új elméletek, vagy régi elméletek,

fogalmak kapnak új nevet és több-kevésbé új értelmezést is.

A nyelvoktatási módszertan elméletével foglalkozó kutatóknak meg kell ismerkedniük ezekkel az új elméletekkel, csak a velük való megismerkedés után dönthető el, hogy használhatók-e vagy feleslegesek.

A szerző néhány olyan újabb keletű nyelvtudományi fogalommal ismert meg, amelyekkel a nyelvoktatási metodikai kutatómunkánál számolni kell. A CHOMSKY által használt *kompetencia* és *performancia* fogalmi mellett rámutat a *mélystruktúráknak* a *felszíni struktúrákkal* való összefüggéseire, megkísérelve ebben a relációban is megvilágítani a *kódolás* fogalmát.

A legrészletesebben a *preszelekció* merőben új fogalmával foglalkozik a szerző rávilágítva arra, hogy a beszéd mondatainak a megformálását nagyban befolyásolják a megfelelő szómezők lexikai anyagának a jellegzetességei; a preszelekciós tevékenység ugyanis csak a megfelelő lexikai lehetőségek nyújtotta kereteken belül végezhető el.

SZENTGYÖRGYVÁRI ARTUR „*A nyelvtanulás „mikronyelv”-ének két alapkérdéséhez*”. Az első alapkérdés tárgyalása során kísérletet tesz a szerző a deskriptív és a generatív elv összehangolására a szókinés területén. Ezt megkönynyíti — a szerző szerint — az a tény, hogy az alapvető kapcsolat már megteremtődött (ezt a meglévő kapcsolatot egyszerűen csak fel kellett deríteni) azáltal, hogy a funkcionális készenlét (diszponibilitás) fogalma kapcsolatba került olyan szintaktikai fogalommal, mint a szavak szókapcsolási képessége. E két fogalom kölcsönhatásának a felismerése adott alapot használható mikronyelvek kialakításához.

A cikk második fejezetével kapcsolatban úgy érezzük, hogy a szerző nem akart többet, mint rávilágítani arra a feladatra, hogy a kommunikáció fogalmának ma még alig összeegyeztethetően sokrétű és sokféle megfogalmazásainak az egymáshoz való viszonyát tisztázní kell. Ezzel kapcsolatban további kutatások fontosságára hívta fel a figyelmet. Arra ösztönöz egyébként a tanulmányhoz kapcsolódó gazdag, helyenként annotációs jellegű bibliográfia is.

BANÓ ISTVÁN

VÁG OTTÓ: A NEVELÉSTÖRTÉNET NÉHÁNY ELMÉLETI KÉRDÉSE

Pedagógiai Közlemények 11. szám. Budapest, 1969.
Tankönyvkiadó. 64oldal.

Az ELTE Neveléstudományi Tanszékének 11. számaként megjelent füzet ismételtlen egy olyan témakör belső problémáira irányítja figyelmünket, amely — nyugodtan állíthatjuk — meglehetősen régóta s valószínű, hogy

még sokáig a neveléstudomány egyik „örökifjú” területe lesz.

A szerző ugyanis ebben a nem nagy terjedelmű, de nagyon igényes tanulmányban néhány olyan elméleti probléma megközelít-